

Friedrich Wilhelm von Taube: *Opis Slavonije i Srijema 1777./8. godine*

Stjepan Sršan

Prilog iz povijesti medicine

UDK 628.4 (497.13) (091)

Prispjelo: 15. ožujka 2012.

Taube je napisao knjigu *O Slavoniji i Srijemu* na njemačkomu jeziku koja je objavljena u Leipzigu 1777/8. godine. To je prva knjiga o Slavoniji i Srijemu objavljena u Njemačkoj daleke 1777. godine koja je dugo bila jedina i osnovna informacija o tim područjima te je kasnije mnogo citirana i korištena. Stoga je Europa dugo poznavala Slavoniju i Srijem onako kako ih je opisao Taube. U cjelini rečeno, Taube je bio vrlo učen, kritičan i plodan pisac za svoje vrijeme te je dobro opisao Slavoniju i Srijem, mada uz neke subjektivne nedostatke.

Ključne riječi: Slavonija, Srijem, Virovitička županija, Osijek, klima, zdravstvo, stanovništvo, gospodarstvo, običaji

Izvadci iz knjige Friedricha Wilhelma von Taubea *Opis Slavonije i Srijema 1777./8. godine*

Friedrich Wilhelm von Taube rodio se u Londonu 12. ožujka 1728. godine, budući da mu je otac tada bio osobni liječnik engleske kraljice Karoline. Nakon što je kraljica Karolina krajem 1737. godine umrla, Friedrichov se otac vratio u njemački grad Zelle gdje se bavio znanostima, posebno kemijom pa je i kod sina pobudio interes za to. Pošto mu je otac umro 1742. godine, pošao je Friedrich 1743. na sveučilište u Göttingen gdje se posvetio studiju prava. Nije imao ni 19 godina kada je objavio svoj prvi spis *De differentiis iuris civilis a iure naturae - O razlikama građanskog prava od prirodnog*, Göttingen 1747. godine, u komu je nastojao dokazati kako su postavke kanonskoga, njemačkoga i rimskoga prava, suprotne zakonima prirodnoga i međunarodnoga prava. No tim spisom nije naišao na povoljan prijam u tadašnjoj javnosti pa mu je to pokvarilo volju za pisanjem, te skoro dvadeset godina nije ništa objavio.

Nakon što je završio pravo, Taube je proputovao najvažnije europske zemlje i nastavio putovati po Africi i Americi, upoznavši tako svijet. Kad se vratio, položio je doktorat iz prava, te je 1749. godine dao ispit pred najvišim prizivnim sudom u gradu Zelle i primljen je među kraljevske odvjetnike u Hanoveru. Kao odvjetnik branio je više osoba osuđenih na robiju. Kad je svojom spretnošću spasio život dvojici osuđenih na smrt, raširio se glas o njemu i povjerenje u njegovu vještinu toliko je naraslo da mu je povjeravano voditi najvažnije procese i pravne stvari u Njemačkoj. Zbog pravednosti koja ga je vodila u svim tim stvarima, zbog neslomljive neustrašivosti koja ga je češće poticala da kod najvišega Zemaljskoga suda izborne kneževine potraži zaštitu od nepravednih

odluka nižih sudova, doživio je mnogo neugodnosti, pa čak i osobnog proganjanja. Konačno se 1754. godine zahvalio na advokaturi te je kao pravnik i odvjetnik stupio u službu carskoga i kraljevskoga komornika i carskoga dvorskog savjetnika - baruna von Hammersteina. No već sljedeće, 1755. godine, napustio je to mjesto pa je morao voditi spor i sa samim barunom, koji je sretno dobio. Potom je 1756. otišao u Beč te stupio u službu kod carskoga i kraljevskog tajnoga savjetnika i vlasnika pukovnije - baruna von Moltkea, čije je pravne stvari sredio. Kada je 1763. godine Kristijan August, grof Seiler, kao engleski ambasador pošao u Englesku, dodijeljen mu je Taube za pratitelja, koji je tu državu dobro poznao i tečno govorio engleski jezik, a nakon nekog vremena imenovan je za sekretara samoga ambasadora. Službu je tako vješto i uredno vodio da mu je carica Marija Terezija poslala 1766. godine zlatnu medalju u znak svojega zadovoljstva i priznanja.

Nakon devetnaest godina neobjavljivanja, konačno je objavio na engleskom jeziku djelo *Thought on the Present State of Our Colonies in North-America, on Their Behaviour to the Mother Country and on the True Interest of the Nation in Regard to the Colonies*, London, 1766. Taube se točno upoznao s ustrojstvom Engleske, njezinim trgovačkim, industrijskim i financijskim prilikama te kolonijama što je dobro prikazao u tom djelu.

Kad je 1766. godine za ambasadora u Englesku došao barun von Raigersfeld, pozvan je Taube u Beč, te mu je povjereno mjesto državnoga tajnika kod Trgovačkoga savjeta (*Commerzrath*), a nakon ukidanja toga savjeta, krajem 1766., ostao je Taube bez posla. No tada je objavio svoje novo djelo: *Gründliche Vertheidigung der Ober- und Untergerichte-Freyheiten und anderer*

Hoheitsrechte, welche auf der uralten Westphälischen Veste...Burg zu Wulften unläugbar haften..., Beč, 1766., a ima primjeraka knjige i iz 1767. godine, te jedno novo izdanje iz 1768. godine, no postoji i drugo popravljeno izdanje zemljopisne karte.

Krajem 1767. godine, poslao ga je prosvjetiteljski car Josip II. u Slavoniju, a odatle u Erdelj u Vojnu granicu, da u ime vladara prisustvuje u Karlovcima sinodu sedam episkopa i mitropolita ilirske nacije, tj. nesjedinjene grčke vjeroispovijesti, a potom da ispita sporne granice između Sibirja i Brašove u današnjoj Rumunjskoj, te je osim toga imao posla i u temišvarskom Banatu i u Beogradu. Desetogodišnji boravak u područjima uglavnom nastanjenim pravoslavnim stanovnicima sigurno je imao odraza na informacije, način života i izvore koje je kasnije Taube objavio u svojoj knjizi.

Kad se Taube početkom 1777. godine vratio u Beč, dobio je plemstvo i mjesto savjetnika kod Donjoaustrijske vlade, u znak dobro obavljenih poslova, ali je već 16. lipnja 1778. umro, u starosti od 58 godina. Osim već gore spomenutih djela, Taube je napisao još nekoliko djela na njemačkome jeziku.¹

Taube je napisao mnoge ispravke i dodatke poznatoj Büschingovoj knjizi *Erdbeschreibung* (opis zemlje).²

1 *Historische und politische Abschilderung der Englandischen Manufacturen, Handlung, Schiffahrt und Colonien nach ihrer jetzigen Einrichtung und Beschaffenheit, theils aus eigener Erfahrung, theils aus zuverlässigen... Nachrichten im Grundriss entworfen*, Beč, 1777.; zatim drugo umnoženo izdanje, Beč, 1777. Nadalje, *Geschichte der englischen Handelschaft, Manufacturen, Colonien und Schiffahrt in den alten, mittleren und neueren Zeit bis auf das laufende Jahr 1776*, Beč, 1775. Potom: *Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogthums Syrmien, sowohl nach ihrer natürlichen Beschaffenheit, als auch nach ihrer itzigen Verfassung und neuen Einrichtung in kirchlichen, bürgerlichen und militärischen Dingen, aus eigener Beobachtung und im Lande selbst gemachten Wahrnehmungen entworfen*, 1-3. knjiga, Beč, 1777.-1778. Taubeovo djelo *M. Joh. Jac. Schatzens Kern der Geographie aufs neue umgearbeitet und vermehrt*, Beč, 1776. objavljeno je u Büschingovom Magazinu za novu povijest i geografiju: *Tableau historique et politique de commerce d Angleterre tel qu il fut en 1772*, VII. dio, str. 571. i dalje. Objavljeno je u njegovom *Wöchentliche Nachrichten von Landkarten und Büchern: Antwort an die Anfrage an das teutsche Publicum, die Handelsbilanz zwischen Teutschland und England betreffend*, 1777., str. 13.; *Gedanken über die Vermehrung der Menschen in den Amerikanischen Pflanzörtern des Engländers*. u *Philosophical Transactions: Short account of a particular kind of the Torpedo found in the river Danube with several experiments made in this fish*, 1775. te u *Teutsches Museum: Gedanken über die Verschönerung der Städte, mit einer historischen Nachricht, wie seit 1763. die vornehmsten Hauptstädte in Europa sich allmählig verbessert und verschönert haben*, 1776.

2 Više vidi: *F. W. von Taube, Slavonija i Srijem 1777/8.*, prev. i

Riječ prevoditelja i urednika hrvatskoga izdanja

Knjiga Friedricha W. von Taubea *Povijesni i zemljopisni opis kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema* zaslužila je iz više razloga da se prevede i objavi na hrvatskom jeziku i to baš u Osijeku, središtu Slavonije i Srijema. Kao prvo, ona spada među prve objavljene knjige u Njemačkoj na njemačkom jeziku koja se bavila cjelokupnim životom i stanjem Slavonije i Srijema u drugoj polovici 18. stoljeća, objavljena u Leipzigu 1777./8. godine. Time je pružila prve informacije i znanja o Slavoniji i Srijemu širokoj javnosti.

Drugi razlog objavljivanja Taubeove knjige *Opis Slavonije* u hrvatskome prijevodu jest to što je Taube za svoje vrijeme nesumnjivo bio dobar pisac s vrlo preciznim i u većini slučajeva dobrim zapažanjima, osobito kod opisa ljudskih karaktera i sklonosti, dobro je ocijenio prednosti ljudi i područja, ali i njihove nedostatke, te je iznio javnosti mnoge, točne, uzroke takvoga zaostalog stanja u Slavoniji i Srijemu i predložio određenu terapiju za takvo stanje.

Treći razlog objavljivanja gornje knjige leži u činjenici da je pisac Taube već prošao tadašnji svijet od Engleske preko Europe, Afrike do Amerike, te je dobro uočavao komparativne odnose u gospodarstvu, politici, kulturi i drugim vidovima društvenoga života, objavio je nekoliko djela na engleskom i njemačkom jeziku te je kao takav mogao dati, i dao je, ne samo lokalnu sliku Slavonije i Srijema nego ju je usporedio sa svjetskim okvirima tadašnjega društva. To svakako pridonosi općem mjerilu položaja Slavonije i Srijema, njezinih prednosti, ali i nedostataka s obzirom na svjetska kretanja i stanja. Dakle, Taube je imao opća mjerila za procjenu ljudi i područja, stanja i života u Slavoniji i Srijemu u drugoj polovici 18. stoljeća, što je posebno vrijedno i daje objektivniju sliku unutar svjetskih procesa, osim određene doze i sklonosti prema ilirskom narodu grčke vjeroispovijesti čiji je bio službeni predstavnik na crkvenom sinodu, vjerojatno iz svojega engleskog afiniteta.

Značajan je razlog prevođenju i objavljivanju ove knjige i to što iz nje pronalazimo odgovore na stoljetno pitanje: Zašto je ta Slavonija i Srijem tako bogato područje, a tako zaostalo? Taube je već prije 2,5 stoljeća to dobro

prir. Stj. Sršan, Osijek 212. str. 259. Büsching spominje u svojim *Beyträgen* (IV. dio, str. 284. i dalje) još jedno Taubeovo djelo u rukopisu pod naslovom: *Critische Nachricht von unterschiedlichen neuen Entdeckungen, welche 1776. und 1777. in Slavonien, Syrmien und in den angränzenden Ländern gemacht sind und sowohl die Alterthümer als auch die Naturgeschichte betreffen. Mit Kupfern, Rissen und Landkarten.* A u već spomenutim *Beyträgen* (IV. svezak, str. 237-304) nalazi se i dodatak značajnih mjesta iz Taubeovih pisama Büschingu.

uočio na temelju sagledavanja svjetskih prilika i poznavanja svjetskih zemalja i sustava. Ovdje se nećemo baviti tim pitanjima budući da su ona vidljiva u samoj knjizi, kao i u drugim izvorima (npr. M. A. Relković). Ipak, reći ćemo da nam neke Taubeove konstatacije i odgovori danas zvuče čudno, upravo nevjerojatno, te ih nevoljko možemo prihvatiti, međutim, treba uzeti u obzir kako je Taube bio temeljit poznavatelj tadašnjega engleskog, njemačkoga, američkoga sustava, gospodarstva i društava te je mnoge informacije osobno provjerio, iščitao izvješća, a do nekih je došao slušajući druge ili koristeći se lokalnim podacima. Pa ako i danas postoje u Slavoniji i Srijemu određeni problemi u socijalnim donosima, gospodarstvu, kulturi i drugim područjima, sigurno je da su to sada samo manji potoci koji su nekada bili nabujale rijeke.

OPIS SLAVONIJE I SRIJEMA³

§ 6. **Slavonija je zemlja** koja kao da je tek prije 20 godina izišla iz kaosa i kao da se čini da je tek sada nastala, budući da je do sada ljudska marljivost malo pritekla prirodi u pomoć. Koliko je još prirodnog blaga skriveno u mraku ili se pravo ne prerađuje te beskorisno leži neupotrebljivo? Tko proputuje kroz ovu vrlo blagoslovljenu zemlju, taj na sve strane vidi ili neprohodne baruštine, močvare i stajaća jezera, ili pak neprolazna brda s naglim strmim provalijama i dubokim udolinama, ili ogromne i mračne šume⁴, ili pak široke i cijele ravne površine, čiji kraj ne može dohvatiti oko. Međutim kao da se ljupka priroda smije: ona na sve strane pruža najugodnije vidike koji zadivljuju oko. Šume su gotovo osam mjeseci kroz godinu svježe i zelene, te se čini kao da nije ništa uvenulo, dok se zemlja neprekidno ukrašava novim cvijećem. Brežuljci su pokriveni starim dvorcima ili vinovom lozom, a doline vrtovima koje je sama priroda zasadila. Na jednoj umjerenoj udaljenosti vidi se velika rijeka, dok se u blizini sa stijene strmoglavlja srebreni potok, a zrakom odzvanja njegov žubor ili pjesme ptica. Ukratko, zemlja ima jedan romantički izgled. Kamo god se samo okrene, razveseljavaju se oči novim ugođajima u prekrasnoj raznolikosti čarobnih predmeta.

§ 7. **Zemaljske ceste** su nepotaracane i vrlo loše. Zimi se ne može putovati u planinskom području bez životne opasnosti, pa makar se uzmu i saonice. Istom od vremena kada je slavni Josip II. usrećio ovu zemlju svojom

trostrukom prisutnošću, prišlo se poboljšanju zemaljskih cesta, nasipa i malih mostova. U Požeškoj županiji postoje najbolji putovi u cijelom Kraljevstvu⁵, ne izuzimajući trgovačku cestu od Petrovaradina prema Zemunu. Prije nekoliko godina izgrađena je nova zemaljska cesta od Pakraca do Hrvatske, sasvim ravna i oivičena voćkama. Sela koja su se na njoj nalazila uklonjena su i na obje strane puta su na određenom odstojanju porazmještene i sagrađene vojničke kuće, kako bi se zaustavili razbojnici.

Ako se izuzme Osijek, Petrovaradin i Zemun, onda će ovdje putnik naći isto tako malo gostionica i prenoćišta kao i u Turskoj. Ipak taj nedostatak nadopunjava gostoljubivost grčkih manastira i imućnih stanovnika, koji su radosni kad im dođe društvo i kad od putnika mogu čuti nešto novoga.⁶

§ 8. Ovdje je **klima** drugačija nego u Njemačkoj, jer na ravnici, a naročito u Srijemu počinje proljeće već u veljači, no u planinama nešto kasnije. Ljeto je nepodnošljivo toplo te je od njega tijelo neobično malaksalo i tromo⁷. Žetva počinje u Srijemu već u lipnju, a u Slavoniji nešto kasnije. Jesen obično traje do blagdana Svih Svetih, dok je najveća hladnoća oko Božića i Nove godine. Primijetio sam da je zima u planini tako oštra kao i usred Njemačke, ali rijetko traje preko dva mjeseca. I zrak je vrlo različit. U sredini zemlje između brda je bistar, čist i zdrav, ali duž tri glavne rijeke je vrlo nezdrav, budući da se te tri rijeke često nadaleko i naširoko izlijevaju te poplavljuju ravnu zemlju i ostavljaju velike močvare, koje ne samo što pokrivaju 1/8 dio Kraljevine, nego se od pripeke počinju kvariti i zagađuju zrak. Zbog toga nastaju zloćudne groznice koje odnose tako mnogo ljudi, naročito stranaca, da su Osijek i Petrovaradin nazvani groblje Nijemaca. Jedna druga nevolja ovoga područja, koja nastaje zbog baruština, mnogobrojna je i raznovrsna gamad (bube), koja je ljeti nepodnošljiva⁸.

Najveće dobročinstvo, koje bi se moglo načiniti ovoj

3 *Donosimo samo neke manje dijelove iz Taubeove knjige iz 1777./8. godine. Bilješke u kurzivu, koje slijede, navodi autor Taube.*

4 *Upravo tako je u starini izgledala Njemačka. Terra in univsum aut silvis horrida, aut paludibus foeda. Tacitus de M. G. cap. V. - U cjelini zemlja je strašna šumama ili zagađena močvarama.*

5 *To treba pripisati neumornoj brizi rodoljubnog velikog župana, gospodina grofa Jankovića Daruvarskog.*

6 *Jedan stanoviti plemić, čiji se dvorac nalazi na zemaljskoj cesti na jednoj uzvisini, običavao je trubom pozivati putnike, da kod njega mogu svratiti. Stara njemačka gostoljubivost sada prebiva u Slavoniji.*

7 *Ljetna žega u Portugalu i Španjolskoj je mnogo veća nego u Slavoniji i Srijemu, kako pokazuje termometar, ali usprkos toga žega u onim zemljama ne čini čovjeka tako tromim i lijenim kao u ovima.*

8 *Komaraca je tako mnogo da katkad u ljetno večer zamrače sunce. Oni su nešto veći nego u Njemačkoj te je njihov ubod bolniji i otrovniji nego onih kod nas. Bez mreže nad krevetom ne bi se uopće moglo spavati.*

zemlji, svakako bi bilo kad bi se isušile močvare⁹, koje ne samo što ispunjavaju, kao i egipatske, zrak štetnim isparavanjem, a zemlju otrovnim životinjama, nego svake godine šalju u grob nekoliko tisuća ljudi. Kad bi se od Save, tamo gdje ona ulazi u Slavoniju, iskopao ravni plovni kanal u podnožju brda, dužinom čitave zemlje sve do Zemuna, a drugi uzduž Drave do Vukovara, onda ne samo da bi se u ta dva kanala izljevale sve stajace i štetne vode te isušile močvare, nego bi se i skratilo te olakšalo dugo i teško putovanje Savom, pa čak bi ta čitava zemlja postala mnogo prijatnija, radosnija i veća.

§ 10. Nijedna zemlja nije bogatija **toplim kupkama i izvorima te ljekovitim vodama**, kao što je to planinski dio Slavonije. Male rječice i potoci koji dolaze iz brda imaju toliko toplih izvora koji u njih ulaze, da se ni zimi kod najveće hladnoće, ne smrzavaju¹⁰. Najpoznatije kupke nalaze se u **Daruvaru i Pakracu**. U Slavoniji i Srijemu moglo bi se podignuti pedeset toplica, što bi se možda i moglo dogoditi kad jednom bude zemlja naseljena kao što treba. No danas se ljudi plaše troškova na koje se nitko neće rado odlučiti.

§ 35. Slavonija i Srijem imaju od Boga i prirode tako blagoslovljeno tlo, da ono daje sve što uvijek može biti potrebno za održavanje kao i za udobnost ljudskog života. To i dijelom doista daje bez naročito truda i rada, ne samo preobilno i bogato, nego i izvrsne vrste i kakvoće, dok bi se dijelom lako moglo ostvariti, samo kad bi ljudska marljivost nešto jače nego što se sada događa, priskočila u pomoć podatljivoj prirodi. No nigdje se ljudi ne koriste slabije darovima prirode nego ovdje.

Ako je zemlja masnija, to se teže ore. Primijetio sam da se u većini mjesta u Ugarskoj ore samo s dva vola, a u Slavoniji sa šest, dok u Srijemu i Srbiji čak s osam volova.

Seljak se ovdje ne mora mučiti tako kao u Njemačkoj. On čak nigdje ne radi sam, nego prepušta poljski posao svojoj stoci, pa ipak mu masno tlo neizmjereno bogato uzvraća za njegov neznatni trud. Kad bi se njiva pognojila, a vrijeme bilo dobro, tad bi se povećala pšenica za trideset puta, a kukuruz ili turska pšenica (*Kukerucz*) 3.000 puta. Ako njiva nije pognojena, a vrijeme je samo osrednje, tad se ipak povećava pšenica preko dvadeset puta, a kukuruz preko 2.000 puta.

9 *Protiv toga sam čuo slab prigovor, naime da su močvare neophodne i nužne zbog stočne ispaše.*

10 *Kad sam u siječnju 1777. g. putovao saonicama preko slavonskih planina, stalno je stajao Reaumurov termometar nekoliko stupnjeva ispod točke smrzavanja. A ipak sam nailazio na otvorene potoke i vidio ribe, rakove, žabe i zmije kako u njima plivaju.*

§ 36. No **zemljoradnja** se obavlja na vrlo pogrešan način. Njiva se uopće ne gnoji, a osim toga se nikada ili vrlo rijetko ostavlja na ugaru te dosljedno tome ne može se ni pravo odmoriti. Požnjeveni usjevi ostaju napolju ležati u hrpama pod vedrim nebom. Ni zimi ih ne vrše drugačije nego li stokom.

Uvijek se vjerovalo, da prirodna masnoća zemlje u ovim zemljama uopće ne zahtijeva nikakvo gnojenje, jer bi od njega usjev postao prebujan i bljutav. No poduzeti pokuši su pokazali suprotno i dovoljno dokazali, da pognojenje njiva donosi mnogo bolje žito i mnogo više nego ona nepognojena. Stoga se sada u različitim vlastelinstvima gnoje pojedine table. Ilirski seljak je za to prelijen, nema ni dovoljno gnojiva, budući da stoku ne tjera u staje.

Najgore je što seljaci a i neki plemići uopće nemaju žitnice, gumna, staje i tavan za skinuti usjev, kao ni za slamu, sijeno i otavu. Zbog toga moraju svoj dobiveni blagoslov čuvati pod otvorenim nebom te ga prepuštati na milost i nemilost svinjama i volovima, kao i insektima i silnim rojevima vrabaca¹¹, vrana, gavrana itd. Osim toga upropaštava vlažna i kišovita jesen neobično mnogo žita, koje prokljia. Često se može vidjeti visoko složenih hrpa neovršenih žitarica, koje su tako zeleno obrasle kao da su obložene travom.

Vršidba traži mnogo ruku, vremena i rada, te se mora u tako slabo naseljenoj zemlji kao što je Slavonija, obavljati konjima i volovima¹². No na taj se način upropasti mnogo žita, budući da konji smrve i zgnječe mnogo zrnja ili ga zabiju u meku zemlju. A i slama se na taj način tako izlomiti, da je takva gotovo neprikladna za krmu, zbog čega se stoci mora davati neovršena slama. Doduše svima je županija naredila da postepeno uvedu njemačko mlatilo, jedino što nisam nigdje vidio da se s time počelo¹³. Tko istražuje uzroke loše obrade, taj će vidjeti, da je tome krivica neizmjerena veličina plemićkih posjeda, koju činovnici ne mogu nadzirati, kao i prirodna tromost naroda.

§ 44. Moram požuriti na glavnu stvar i da sada opišem **stanovnike**, koji su glavna svrha svakog državnog

11 *Premda svaki seljak mora predati određeni broj vrapčjih glava, ipak nije moguće, da im se smanji broj. Oni nanose ratarstvu veliku štetu.*

12 *Vršidba se u Slavoniji i u svim susjednim zemljama obavlja pomoću stoke, obično konja. Usred gumna stoji stup, za koji je dugačkim konopcem privezano 3, 6 ili 12 konja. Na onome mjestu na kojem je rasprostrto klasje, konji kasaju u jedan neprekinuti krug, čija je sredina onaj stup. Na nekim se mjestima za to koriste volovi. Iliri drže Božju zapovijed: Nemoj zavezati volu gubicu kad vrši.*

13 *Ni u Ugarskoj se nije moglo mlatilo uvesti, osim u nekim područjima i to naročito oko njemačke granice.*

nog obzira. Njihovo mnoštvo i brojnost, njihova revnost i marljivost, njihovo domoljubno raspoloženje i vjernost prema vladaru, treba u svakom slučaju držati kao pravu snagu države i kao kamen temeljac svakog carstva.

Došlo se do toga, da računajući jedno s drugim, sada dolazi na jednu njemačku ili geografsku kvadratnu milju u Saksoniji 2.325 ljudi, u Šleskoj 1.922, u Branderburgu 1.646, u izornoj kneževini Hanoveru 1.071, u Latviji 346 itd. A po mojem računu u Slavoniji ne dolazi više nego 203, dok u Srijemu samo 169 ljudi i to uzevši za jedno muškarce, žene i djecu.

Različiti su uzroci što je ova lijepa zemlja, koja je za vrijeme Rimljana bila izvrsno obrađena i jako naseljena, a danas leži skoro pusta i prazna, te više služi za nastanjanje životinjama nego li ljudima. Jedan od najglavnijih je taj što je ova zemlja bila mnogo godina pod turskom vlašću te poprište neprekidnih ratova i češće do temelja opustošena ognjem i mačem od Turaka i Tatara. Noviji pak uzrok je gubitak Bosne i Srbije. Naime od tog vremena, to jest od 1739., Slavonija se, a još više Srijem, značajno raselila, dijelom zato što još svježija sjećanja na tursku grozotu plaše narod, a dijelom što je od tog vremena zakločen izvoz domaćih prirodnih dobara za Srbiju i Bosnu. Neki drže da je uzrok raseljavanja i zbog velikog poreza. Sigurno je, da tome značajno pridonose i neumjereno velika plemićka vlastelinstva.

Pa ipak nije ta zemlja tako pusta i prazna, kao što se čini putniku, koji ne zna, da seljaci u svim ugarskim i turskim zemljama drže svoja sela daleko od cesta i putova, kako se ne bi uvijek mučili dajući ratne zaprege i podvoze za vojsku¹⁴.

§ 47. Slavonci se sastoje iz **domaćih stanovnika i doseljenika**. U prve računam ne samo stare stanovnike zemlje, nego i Ilire koji su ovamo došli iz Albanije, Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Srbije i drugih predjela te još svaki dan dolaze. Jer svi oni čine jedan narod i imaju istovjetni govor, narav, običaje i navike. Stari stanovnici su se zbog turskog jarma i teških ratova jako smanjili, gotovo da su sasvim izbrisani te se zemlja pretvorila u pustoš, koja je 1690. godine iznova naseljena brojnim Ilirima iz turskih područja. Ođanle je k tim Ilirima stizalo u prošlom i sadašnjem stoljeću stalno još više Ilira, koji su se jako proširili i u Kraljevini Ugarskoj i u drugim ugarskim zemljama te ih skoro sasvim potisnuli

14 Ne samo svi časnici i obični vojnici, nego i carski i kraljevski činovnici, ako službeno putuju, imaju pravo zahtijevati zapregu. Činovnici i časnici plaćaju 15 krajcara, a vojnici samo 12 za jednog konja po svakoj postaji, dok se za poštu mora platiti 45 krajcara. Štoviše, seoski knez je dužan da tim putnicima besplatno nađe prenočište i opskrbu.

od sjeverne obale Save i Dunava gore preko Srijema. Osim toga su došli u Slavoniji i mnogi Vlasi koji su se pomiješali s Ilirima i čiji su govor primili¹⁵.

U doseljenike spadaju Nijemci, Mađari i Romi (*Cigani*), koji se nisu pomiješali s Ilirima te govore svojim vlastitim jezikom. Doseljenici čine otprilike deseti dio stanovništva, to jest računajući samo doseljenike, a ne i njemačke te mađarske pukovnije, koje ovdje borave. Prije prodora Turaka pripadala je Slavonija Ugarskoj i tada se ovdje naselilo neobično mnogo Mađara, koji su se opet izgubili. Sada su Nijemci brojniji od njih kao i od Roma. Ti posljednji su u svim mađarskim zemljama dobili naziv **novi seljaci** (*Neubauer*) te su primorani da obrađuju zemlju, plaćaju porez i da postanu seljaci, budući da su Cigani luralice to se isto tako malo trpe kao i Turci i Židovi. No ako se muslimani pokrste te polože prisegu, tad se mogu za stalno naseliti u zemlji.

§ 49. Da Iliri imaju **jako, zdravo i otporno tijelo**, to dolazi kako od odgoja tako i od njihovog jednostavnog i grubog načina života, a možda tome nešto doprinosi zrak i klima ili podneblje. Djecu nimalo ne maze. Ona se po cijeli dan kupaju u rijekama te u zimsko vrijeme cijeli dan trče po snijegu i ledu, a da drugo nemaju na tijelu osim jedne košulje. Kad polusmrznuta i ukočena dođu kući, daje im njihova majka popiti gutljaj rakije. Običan narod živi u ravnici i u svim trgovištima u siromaštvu najviše zbog lijenosti a ljudi obično spavaju na zemlji, budući da nemaju kreveta. Usprkos toga su zdravi i jaki ljudi, koji lako podnose sve neprilike¹⁶ te posjeduju takvu snagu da bi mogli svladati i vola¹⁷.

§ 50. Kako je teško točno opisati i dobro pogoditi **moralni karakter** jednog čitavog naroda, znadu svi oni koji su se u tome okušali. Među mnogim poteškoćama, koje stoje na putu takvom moralnom opisivanju, doista je najveća u tome što se, obrativši pozornost na glavne crte, koje su vlastite široj masi, oćrtava samo svjetina, ali ne i najplemenitiji i najobrazovaniji dio naroda. Ipak on ima sličnu narav, ponašanje i način gotovo kao u svim europskim zemljama.

Iliri su pod turskim jarmom podivljali, poprimili opaćine svojih vladara, ali ne i njihove vrline. Oni koji stanuju u

15 Vlasi koji su krenuli u Erdelj, u Temišvarski Banat i druge ugarske zemlje ostali su nepomiješani te još govore svojim vlastitim jezikom.

16 Kad seljaci putuju kolima, volovima i konjima, ne svraćaju ni u jednu gostionicu, već provode noći i usred zime u šumi, zapale vatru i legnu oko nje. Konje i volove isprežu da si sami traže hranu.

17 Kad Ilir vodi vola držeći ga rukom za rogove, a on podivlja i hoće se istrnuti te ubosti svojega vodiča, Ilir je dovoljno jak, da svojom snagom natjera vola na poslušnost.

Srijemu još su najbolji od svih. Može se reći da su oni u odnosu na Hrvate i Dalmatince anđeli. Svi Iliri u austrijskim i turskim zemljama imaju mnoge prepedenosti, lukavi su i znadu se pretvarati, a seljaci nisu tako glupi i prosti te nisu takvi blesani kao u drugim zemljama. U vjeri su revni, pa čak skoro praznovjerni te nemaju samo prema svojim svećenicima najveće strahopoštovanje¹⁸, nego i slijepu poslušnost¹⁹. Ni pola toliko Ilira koliko Francuza, Talijana i Nijemaca ne otpada od vjere i ne prima turban, jer su oni ipak jači od njih, a k tome su i poticani. Ništa im teže ne pada nego podnositi nepravdu. Najstroža kazna neće Ilira rasrditi, ako zna da je kriv, ali će ga i najlakša do krajnosti ogorčiti, ako mu njegova savjest kaže, da je nedužan. Njima ne treba gledati kroz prste, ali sve izbjegavati što izgleda nepravda, to je najsigurniji put da poglavari zadobiju njihovu ljubav i naklonost. Tko ih je zadobio, taj može biti siguran, da će mu njegovi podčinjeni ostati vjerni sve do smrti i da će poći za njega kroz vatru i vodu.

Glavne vrline Ilira jesu vjernost prema vladaru²⁰, gostoljubivost, neustrašiva odvažnost i hrabrost, koja ne preže ni pred kakvom opasnosti, sklonost ratu te izvanredna hrabrost u njemu.

A glavne mane Ilira jesu tromost i lijenost²¹, čemu ponešto pridonosi i podneblje, zatim sklonost razbojstvu i pljački²², nadalje neobuzdani nagon k žestokim pićima²³, sa svim porocima koji iz njega nastaju, kao što su veliko ženskarenje, razuzdanost i povreda bračne vjernosti s obje strane, nečuvena nemarnost za budućnost, preziranje umjetnosti i znanosti i drugo, potom sasvim hladna ljubav prema ljudima, osvetoljubivost koja često traje mnogo godina, nevjerojatno nepoznavanje u osnovama

18 *Kad laik dođe k nekom otmjenom svećeniku, tad se on baci na zemlju, padne ničice i ne ustaje prije nego što mu se to ne kaže.*

19 *Oni gledaju ne samo u svojih pet patrijarha nego i svoje episkope kao kraljeve, kojima u duhovnim i svjetovnim stvarima odaju najpotpuniju poslušnost.*

20 *Iliri koji su naseljeni u austrijskim zemljama nemaju nikakav udio u mađarskim bunama, premda su ih na njih poticali velikim obećanjima. Između ostalog pobunjenici su im obećavali, da će ih učiniti slobodnim i nezavisnim narodom, kao što se vidi iz povelja i pisama u Karlovcima.*

21 *Seljaci imaju običaj da zimi u vatri polože ogradu oko svoje kuće i vrta, kako se ne bi morali mučiti da idu po drva u šumu.*

22 *Ako se Iliru pruži prilika da bez opasnosti i nekažnjeno pljačka, teško da će se oduprijeti iskušenju. Oni su taj porok naslijedili od Turaka.*

23 *Ipak sam susretao prilično Ilira u ravnici kojima je vino i rakija po prirodi odvratno. No ni svećenici ne mogu odoljeti Bakhovom iskušenju. Ipak kad i prinose vinskom bogu žrtvu, to se događa sa svom pristojnošću, ne ljuteći se na laike.*

vjere²⁴ sa svim svojim tužnim posljedicama, naime praznovjermem, sklonosti gatanju, zanemarivanjem bitnih dužnosti itd., kao i prepedenost, spletkarenje, varanje u trgovini i prometu, te vrlo sebičan način mišljenja koji je udaljen kao nebo od plemenitih osjećaja i velikodušnosti te istinitih obilježja velikog duha.

No staro ukorijenjeno zlo ne da se brzo izliječiti. Trebat će još za to pedeset godina prije nego li se taj narod privikne na pravila i red. No prvo mora niknuti i narasti jedan novi naraštaj.

Druga knjiga

§ 2. Dobra i temeljita **nastava mladeži** donosi neopisivu korist kako crkvi tako i državi. Upravo prava sreća svakog čovjeka gotovo isključivo i jedino ovisi od obrazovanja njegovog razuma i srca stečenog u mladosti.. ....

§ 5. Ovdje se pita, kako odvratiti narod od **lijenosti** i potaknuti ga na radinost? To je teško pitanje kad se radi o narodu, koji po prirodi mrzi svaki rad, koji živi u vrlo plodnoj zemlji, koga još nije zarazila raskoš i obijest, kome je za život potrebno samo najneophodnije, što se čak može jeftino nabaviti bez velike muke. Kad bi mladež bila bolje odgojena, postojala bi nada da će konačno doći novi naraštaj i izbjeći poroke svojih starijih. Sadašnja porezna stopa nije isto tako nikakav poticaj za radinost. Jer marljiv mnogo vrijedi, a lijeni malo.

Najbrže i najlakše sredstvo da se probudi radišni duh svakako bi bio, kad bi se uveli raskoš i luksuz te kad bi se umnogostručile životne potrebe. No na stranu takva štetna i ružna sredstva koja su lošija od samog zla, koje treba izliječiti. Dobar i poboljšan odgoj djece kao i privlačenje stranih radnika i umjetnika, uvođenje novih manufaktura na državni trošak, daleko su bolja i sigurnija sredstva, koja rijetko zakažu. Umjesto da sada djeca rastu u besposlici i čuvanju stoke²⁵, trebala bi se na vrijeme naviknuti na rad i naučiti presti, češljati vunu, plesti, vesti čipke i tome slično. I sami stariji bi trebali učiti svoju besposlenu djecu da predu itd. kad bi imali prilike da rad svoje djece prodaju fabrikantima u samoj zemlji. I kao što jedan jedini odvažni i hrabar čovjek u borbi može pretvoriti stotinu plašljivih neodlučnih vojnika u isto toliko hrabrih muževa, tako bi i primjer marljivih stranaca pokrenuo na radinost tisuću lijenih Slavonaca.

24 *Kod jedne crkvene vizitacije bilo je od 3.571 parohijana te je samo njih pet znalo napamet Očenaš i Vjerovanje i točno reklo koliko ima bogova.*

25 *Do sada je svaki domaćin svoju stoku čuvao putem svoje djece, koja je onda rasla u šumama i divljini poput stoke. Konačno se u nekim slavonskim županijama s velikom mukom nadošlo da svako selo postavi vlastitog pastira, s tim da bi djeca mogla ostati kod kuće.*

No sve su to sredstva, koja doduše ublažavaju zlo, ali ga ne mogu iz temelja izliječiti. Treba mu zatvoriti izvor, a to je kmetstvo²⁶. Građani, seljaci, vojnici, svi su oni kmetovi. Lijenost je uvijek vjerno nerazdvojna drugarica kmetstva. Treba uvesti slobodu i vlasništvo. Oboje je povlastica razumnih stvorenja. Takav poklon učinit će Slavonce vrijednim i radišnim, a stanovništvo će brže narasti te će zemlja procvjetati.

III. Knjiga (sadrži opis mjesta)

Jedno ovdje moram za sada spomenuti, naime da se u svim ugarskim i turskim zemljama Ilira dnevno revno uništavaju mnogi rijetki ostaci i stari spomenici. Slaveni ili današnji Iliri bi sasvim htjeli biti prirodni stanovnici ovih zemalja i zbog toga namjerno uništavaju sve spomenike koji pokazuju da su prije njih ovdje stanovali drugi i mnogo uljudniji narodi, a da bi oni sami jedino bili novoselci. Osim toga imaju plemićki činovnici i zakupnici posjeda tako malo poštovanja za sijedu starinu, da bez razlike naređuju rušenje, uništavanje i lomljenje svih njezinih ostataka, koji i najmanje smetaju u zemlji ili na njoj njihovoj zemljoradnji, često ne znajući za vrijednost onoga čemu iz čiste gramzivosti zatiru svaki trag²⁷. Isto tako je ukorijenjeno neznanje i barbarstvo odavno izbrisalo iz pamćenja stanovnika svako sjećanje na mjesta, gdje leže pokopane dragocjene starine. I upravo je isti takav slučaj u Grčkoj, Siriji, Egiptu itd. Srijem je još u srednjem vijeku pokazivao važne ostatke²⁸, od kojih je većina nestala, dok se ostali više mogu pronaći pod zemljom nego li na njoj. Gdje god da se samo malo kopa, nailazi se na stare zidove i temelje opustošene građevine. Samo prije osamdeset godina izorali su seljaci nevjerojatnu količinu različitih starina, a napose rimski novac od metala, bakra, zlata i srebra, ili su ih našli u potocima, ribnjacima i močvarama. Sada su ih većinom seljaci prelomili ili ih prije toga rastope te ih prodaju. Pošto su iz gluposti često zlatne i srebrene novce, koji su u zemlji izgubili svoju boju, držali za bakrene i metalne, to su se konačno opametili.

Beč, 1. svibnja 1778.

26 Štetnost kmetstva ocrtao sam u svojem djelu *Vertheidigung derer Hoheitsrechte, welche auf der Burg zu Wulfen haften*, I svezak, § 73, bilješka A, strana 159 drugoga izdanja.

27 Jedan je zakupnik naredio 1750. da se sruši još pravilno stojeći dio jednog lijepog trijumfalnog luka, s tim da bi se tamo proširila staja za volove koja se naslanjala na njega.

28 Čitao sam rukopis opisa jednog putovanja, koje je poduzeo Genovežanin Grimaldi 1120. do 1122. kroz Hrvatsku, Slavoniju i Srijem za Beograd i dalje na Krim. On piše da je našao Srijem pokriven prekrasnim gradovima i palačama koje leže u ruševinama.

Kraljevina je podijeljena na Vojnu granicu i na Građansko područje ili tri županije.

VIROVITIČKA ŽUPANIJA

Što se tiče stanja Virovitičke županije, ona veličinom i pučanstvom nadmašuje tri ostale. Ona je više ravna nego li brdovita, ali ima velike šume, mnogo močvara, stajališta voda i baruštinskih područja, koja su nastala zbog čestih izlivanja Drave²⁹. Zbog toga je zrak u ljeto uvijek pun nezdravih i štetnih isparavanja, koja skraćuju ljudski život te pogoduju svakakvim otrovnim insektima. Bez obzira na to, ova je županija od sve tri najnaseljenija te ima oko 70.000 ljudi. Tome doprinosi djelomično jako stočarstvo, kome pogoduju mnogi bogati pašnjaci, djelomično jaka zemljoradnja, čemu dobro služe ravne plodne ravnice, a djelomično i brodarstvo te ribarstvo na Dravi, koja povezuje Korušku, Štajersku i Hrvatsku sa Slavonijom i Ugarskom³⁰. Odavde se Dravom i Murrom godišnje preveze za Njemačku žitarica u vrijednosti 150.000 forinti.

Obzirom na religiju, stanovnici pripadaju dijelom latinskoj, a dijelom grčkoj crkvi. Ipak su oni prvi daleko jači brojem, nego ovi drugi, od kojih je mali broj sjedinjen sa zapadnom crkvom. Osim toga u okolici Osijeka ima i reformiranih seljaka, čiji je broj ipak malen.

Sljedećih pet vlastelinstava čini cijelu županiju:

Kraljevsko komorsko dobro Osijek, s istoimenim gradom.

Osijek (Essek) zvao se za vrijeme Rimljana Mursia, a u srednjem vijeku **Osek** (Osek), glavni grad županije, a ranije i čitave Kraljevine. On je tvrđava koja leži u močvarnom području na desnoj obali Drave, oko 3 milje iznad utoka Drave u Dunav. Zbog turskih provala nije izgrađen nikakav most preko rijeke, ali ipak prijevoz besplatno obavljaju pontonirci i brodari skelama i plitkim čamcima. Tvrđava je sagrađena krajem prošlog i leži sa svoja tri podgrađa u jednoj širokoj plodnoj ravnici, gdje se tu i tamo nalaze plodne oranice za raž, naročito na istočnoj strani prema Srijemu. Tu sam na jednom malom području vidio da odjednom ore trinaest plugova, u svakom su upregnuta četiri para volova.

U samom utvrđenom gradu, koji je jedino malen, nema

29 Dobar dio ove županije leži 2 stope niže nego što je Drava visoka kod srednjeg vodostaja. Za nasipe i odlivna područja ovdje se ništa ne zna.

30 Plovidba iz Štajerske u Slavoniju i Ugarsku većinom se vrši splavima, koje nisu jako skupe, a upravo nose isto toliko tereta kao i brodovi te se ne trebaju natrag vraćati u Njemačku.

više od 82 građanske kuće, od kojih je većina prilično dobro izgrađena. Nasuprot tome zauzimaju javne zgrade, naročito vojne, tim više prostora. Sve su one moderno, čvrsto i lijepo izgrađene. Veliki četverougao ni trg usred grada neobično lijepo upada u oči te je okružen pristalim zgradama, među kojima se nadaleko odlikuje prostrani stan koji pripada zapovjednom generalu Slavonije. I premda je sada grad ispred svih drugih u cijelom Kraljevstvu glede ljepote, to se ipak ne može reći, da je on od svih najugodniji, budući da se u njemu malo trguje i prometuje, osim u vrijeme sajmovi, to je on jedno tiho mrtvo mjesto. K tome još dolazi da ljeti isparavanja, koja se dižu iz mnogobrojnih močvara, unakolo zaraze sav zrak i stvaraju opasne trule groznice, koje ako se prebole i izliječe, ipak ostavljaju čitavo tijelo poremećeno. Osim toga, ovdje su komarci i drugi insekti nepodnošljivi. U sparnim ljetnim danima ili u proljeće i jesen nitko ne može uživati u svježem večernjem zraku i zelenilu, budući da se iz pretjerane opreznosti uvijek zatvaraju sva gradska vrata prije zalaska sunca te se ponovno otvaraju istom o izlasku sunca. Nedostatak javnih zabava, sastanaka i ugodnih večernjih druženja ne osjeća se samo ovdje nego i u čitavoj zemlji. Kartanje je jedina dopuštena razonoda, koju poznaje uljudeni svijet te se s time dnevno mnogo sati zabavlja ili bolje reći muči da stekne novac.

Skoro svi su građani njemački katolici i podanici same kraljevske komore. No ovdje postoje i Grci te Armenci. U podgrađima je velik broj Ilira i Slavonaca koji priznaju istočnu crkvu. Taj je grad također, kojim upravlja jedan gradski sudac i vijeće, redovito sjedište zapovjednog generala za čitavu Slavoniju i Srijem, kao i general-auditora, zatim velikog župana Virovitičke županije (no koji je općenito odsutan), kao i carinarnice te solarskog ureda, nadalje različitih drugih ureda te mnogih činovnika ovisnih od svih gore navedenih. Ukupan broj svih stanovnika s čitavim svećenstvom, s uobičajenom posadom, sa svim vojnim osobama i sa svim zatvorenicima, koje koriste iz austrijskih zemalja da ovdje zidaju utvrđenja³¹, iznosi u gradu oko 3.600 ljudi, a u sva tri podgrađa samo 4.400 duša, što sve zajedno čini broj od 8.000 ljudi.

Najkorisnije je za stanovništvo svilogojstvo kao i godišnji sajmovi, na kojima se obavlja veliki promet s konjima, volovima, svinjama i sirovom neučinjenom kožom pitomih i divljih životinja, kao i sa žitom i svakojakim drugim slavonskim proizvodima te jaki promet i važna trgovina iz Ugarske i Njemačke.

Tvrđava je načinjena na nizozemski građevinski način.

31 *Ja sam među tim prognanima našao 1776. jednog francuskog učitelja plesa, koji je lancima okovan išao iz jedne u drugu kuću i podučavao mlade ljude plesu te francuskom jeziku.*

Ona doduše ima mnogo jakih zidanih bedema i vanjskih opkopa s ispunjenim kanalima, ali uopće nema ni jednog podzemnog prokopa, jer ne dopušta močvarno zemljište, a isto tako nema dovoljno skladišta ni kazemata (zemunica), ni izvan puškometa stanova za posadu ispod tvrđavske građevine. K tome leži u predgrađu **Donje Varoši** jedan dugački brežuljak, koji se proteže prema Tvrđavi sve do građanskih ili tako zvanih komorskih vješala te s kojeg neprijatelj može gađati sva utvrđenja. Taj brežuljak bio je u spomenutom podgrađu pokriven ostacima i ruševinama jednog starog burga (utvrđenja). Kad je prije otprilike trideset godina trebalo kamenje i opeke te kad se ujedno htjelo načiniti nove ulice i kuće u rečenom podgrađu, tad su uklonjene te razvaline, porušeni zidovi toga burga te su s njegovim kamenjem nadaleko potaracane ceste. Kod iskopavanja starog zidovlja pronađeni su razni rimski natpisi, oružje i druge vrlo značajne stare stvari, no kojima se (osim novca) po ovdašnjem običaju malo poklonilo pozornosti, već su razbijene, rasute i raznijete. Ipak sam s velikom mukom nešto od njih skupio.

Osamsto koraka dalje od glacija tvrđave započinju **podgrađa**, koja u polukrugu opasuju grad te ga svojom veličinom daleko nadilaze.

- a) **Gornji grad** (Ober-Waros) tj. gornji grad s obzirom na tok Drave. On leži prema sjeverozapadu te ima preko tristo kuća, od kojih su neke pristale i lijepo izgrađene. Tu se nalazi i jedna konjanička vojarna. Gotovo svi stanovnici pripadaju rimskoj crkvi. Ovo podgrađe ljeti izdaleka izgleda kao kakva tamna šuma, budući da zbog vlažnog i masnog tla, uz veliku sunčevu pripeku, mnogobrojno drveće koje je tu zasađeno, vrlo brzo i bujno raste.
- b) **Donji grad** (Unter-Waros) ili donji grad, leži jugoistočno od tvrđave te ima lijep položaj u jednom ugodnom i uvijek zelenom području. On ima preko 400 kuća, koje su većinom sasvim dobro izgrađene na ilirski način. Otprilike jedna polovica stanovništva pripada latinskoj, a druga grčkoj crkvi.
- c) **Majuri** (Meyerhöfe) čine treće podgrađe koje se nalazi u sredini između oba prva te je udaljeno od tvrđave samo 500 koraka. Već samo ime pokazuje njihovo određenje i svojstvo. Ono je najmanje od svih te ima i najlošije kuće, koje većinom čine štale, šupe, kolibe i vrtne kuće. Ti malobrojni stanovnici skoro su svi katolici.

U samoj Tvrđi postoje dvije lijepe župne crkve, od kojih se jedna nalazi kod bivših isusovaca, a druga u franjevačkom samostanu, koji je prostrana zgrada te ima preko sto prosjačkih redovnika. U tri podgrađa nalaze se tri rimske i jedna grčka župna crkva, od kojih je jedna

kod kapucina, druga kod franjevaca, a treća je u stvari samo kapela. Spomenuti kapucinski samostan je jedini koji imaju kapucini u čitavom Kraljevstvu. U podgrađima susreće se na nebrojeno mnoštvo bijelih dudovih stabala, koja ovdje izvrsno uspijevaju i brzo rastu. Računa se da je čista korist od svakog stabla godišnje 1 forinta, što je stanovnicima koristan poticaj za njihovu sadnju. Oni se u podgrađu prehranjuju dijelom od svilogojstva, dijelom od ribarenja i uzgoja stoke, a dijelom od zemljoradnje, dok se mnogi bave obrtom i trgovinom. Naprotiv, građani u Tvrđavi se bave različitim obrtom te djelomično žive od vojne posade i kraljevskih činovnika koji ovdje stanuju.

Konačno što se tiče povijesti grada, moram početi od starih Rimljana. U Savskoj ili Valerijevoj Panoniji postojala je Mursia, Mursa, Morsia ili Mursum nedaleko od desne obale Drave, otprilike 3 milje iznad njezinog utoka u Dunav. Taj vrlo čuveni grad u povijesti izgradio je car Hadrijan. Grad je bio jedna stara kolonija Rimljana i sjedište rimskog namjesnika, koji je odavde upravljao Panonijom. Sve to potvrđuje Peutingerova karta, svjedočanstvo starih pisaca, pronađene slike i u kamenu isklesane glave plemenitih Rimljana, zatim novac, natpisi, kamenje i drugi spomenici, koji su često iskopani iz zemlje u starom i novom vremenu, pa čak i u naše dane. Kad je 1774. godine uklonjen jedan dio gore spomenutog brežuljka između Tvrđave i Donjeg grada, da bi se s iskopanom zemljom podigao novi put, ponovno su ondje otkrivene različite rimske starine, od kojih sam prepisao urezani u mramor ovaj natpis:

IMP CAES
CIVS VERVS MAXIM S
NVS P FAV GT M TRIB TOTIS T
BIS IMP IIL COS PRO CO
PP ET CIVS VERVS MA I
MVS NOBILISSIMVS
CAES FILI AVG N D C
CIC BR MA SAR IIM B
MAXIMI
ABC XQ M
CLX³²

32 *Ja neću popunjavati ove praznine na mramoru i slova koja su postala nečitka, budući da to lako mogu učiniti učeni ljudi, dok neuki ionako malo do toga drže.*

Već oko 335. godine ili u tridesetoj godini vladanja Konstantina Velikog, nalazimo u **Mursiji** uspostavljenu biskupiju. Grad je cvao još mnogo godina, naime sve do propasti Zapadnog carstva, budući da su ga opustošili Goti, Sarmati i Huni. Biskupija se ugasila, a Mursija se malo pomalo pretvorila u jedno selo. U sredini 6. stoljeća pleme onih Sarmata koje Ptolemej naziva Stavani (Slavenen), a drugi stari pisci **Sloveni, Slavi i Slavini** (Slovenen, Slaven, Slawinier) udarilo je svoje sjedište između mursijanskog jezera ili močvare, rimskog grada Novioduna (civitas Novi et Unensis), Visle i Dnjepra, kako to izvještava gotski pisac povijesti Jordanes. On je jedini koji spominje mursijansku močvaru (lacus Musianus ili Mursianus, kao i stagnum Mysianum ili Morsianum), vjerojatno zato što ta močvara nije bila naročito poznata te nije imalo pravo ime. Jordanes je dakle svoj naziv uzeo od grada Mursije koji je tu bio smješten. A da je ta močvara upravo ona ista koja se nalazi kod Osijeka na obim dravskim stranama, to sam pokazao u jednoj posebnoj raspravi. Povučem li se crta od Osijeka sve do izvora Visle i Dnjestra i do nekadašnjeg grada Novioduna, koji se nalazio na Dunavu u današnjoj Moldaviji na granici Besarabije, onda se vidi da su Slaveni u 6. stoljeću zaposjeli najveći dio današnje Kraljevine Ugarske, uz to Erdelj i jedan komad Moldavije te Vlaške.

Kad je Slavonija 1091. godine priključena Kraljevini Ugarskoj, tad su sagradili ugarski kraljevi kod sela Mursije jedan čvrsti dvorac-grad na samoj Dravi te ga prozvali **Osek** (Osek) i smatrali ga ključem Slavonije. Njega su doduše Osmanlije 1529. godine /sic!/ ugrabili, ali ga nisu mogli zadržati, dok nije sultan Sulejman I. (koga neki krivo zovu Soliman II) 1535. godine poslao beogradskog pašu Muhameda Jahirologija da opsjedne utvrdu-grad. Njegovo je osvajanje zapalilo novi rat. Kralj Ferdinand I. je 1537. tamo krenuo s jakom vojskom, ali nije mogao ponovno zauzeti utvrđenje, te je ono ostalo 150 godina u rukama Osmanlija. Tada se Mursija zvala **Osijek** (Essek). Sultan Sulejman I. htio je malo prije svoje smrti još jednom prodrijeti u Ugarsku i da kod Osijeka prijede Dravu da bi opsjedao Siget. Naredio je da se preko rijeke i svih močvara podigne jedan divljenja vrijedan most, na kome je danju i noću radilo 25.000 ljudi te je sretno dovršeno djelo nevjerojatnom brzinom za petnaest dana. Taj čuveni most bio je dugačak 8.565 koraka ili točnije 5.500 lakata, a širok 15. Ležao je na lađama, koje su bile čvrsto povezane lancima, željeznim sponama i kukama jedna uz drugu. Po tome je Osijek postao prijelaz od najveće važnosti, te su ga Osmanlije od tada držali ključem Ugarske i uvijek su se trudili da ga što jače učvrste, ne samo da bi osigurali most nego i da bi uvijek imali slobodan ulaz u Ugarsku. Ugri su doduše 1600. zauzeli tvrđavu, ali su je uskoro opet izgubili te su 1664. spalili čitav most. No Osmanlije su ga za

kratko vrijeme ponovo sagradili. Kad je pobjedonosna Leopoldova vojska 1685. godine opsjedala Neuhausel, poslana je jedna leteća vojska za Osijek, koja je natjerala požeškog pašu, nakon što je izgubio sedamsto ljudi, da napusti tvrđavu. U međuvremenu postave Hrvati vatru pod most te spale na njemu jedan dio od 1.200 koraka. S vremenom se samo od sebe srušilo ono što je preostalo te je ostao cijelih devedeset godina u močvari preko koje se nije moglo putovati bez životne opasnosti. U međuvremenu je tvrđava iznova došla u ruke Osmanlija, koji su 1687. godine krenuli onamo s velikom vojskom da ponovno postave most, ali su te iste godine potpuno poraženi kod Mohača. Godine 1690. ponovno su opsjedali grad, ali ga nisu mogli zauzeti, nego su potom morali prepustiti ne samo Osijek nego i čitavu Slavoniju pobjedniku Leopoldu. On je porušio stare zidove i utvrđenja, iznova iz temelja sagradio grad te ga je pretvorio u redovnu utvrdu prema novom načinu. No vojni graditelji napravili su neodgovornu pogrešku, što su tvrđavu smjestili u nisko močvarno područje, koju se s brežuljka gdje je stajala stara Mursija, može tući topovima. Uostalom visina prema Polu iznosi usred tvrđave, prema mojem opažanju, 45 stupnjeva, 30 minuta i 6 sekundi.

Ako se odavde skelom prijeđe preko Drave na mađarsku obalu, tad se stiže na novi nasip ili tako zvani drum (Chaussee), koji ide umjesto često spominjanog turskog mosta preko svih močvara u Mađarsku, te je dug pola sata hoda i povezan pomoću dva mosta. Taj znameniti nasip posve je gotov tek 1775. godine te je stajao 600.000 forinti, za što su morali svoj dio pridonijeti svi plemići i gradovi susjednih županija u Slavoniji te Ugarskoj. Omogućio je neiskazane koristi u obje kraljevine i olakšao međusobnu trgovinu između obiju zemalja kao i tjeranje volova i svinja iz Slavonije za Njemačku, pored uvoza njemačke robe i potrepština za trgovce i pukovnije.

Jednu milju od Osijeka na jugozapadnoj strani grada, leži velika šuma a usred nje malo imanje Čepin (Csepin), gospodina von Adamovića, koji je svu zemljoradnju uređio prema njemačkom načinu. Ovdje su slavonski seljaci marljivi, neki imaju staje, hambare i gumna, gnoje njive, vrše žito te često u jednom danu voze u Osijek trideset do pedeset kola drva ili živežnih namirnica pa bi se prema tome obogatili da im ne bi na putu stajalo kmetstvo. Zemljište koje obrađuje sam gospodin von Adamović leži okolo njegovog sjedišta, kuće sagrađene na njemački način te on može iz svojega stana pomoću dalekozora nadgledati sve zemljište. Kad njegovi ljudi ljenčare ili naopako rade, onda vlasnik uzme u ruku glasilo (trubu) pa im iz svojeg prozora viče što trebaju raditi. Tu sam se 1777. godine sa zadovoljstvom zadržao nekoliko dana.

Sada slijedi opis ostalih osam vlastelinstava Virovitičke županije. Počet ću od istoka na srijemskoj granici i nastaviti prema zapadu do Hrvatske.

Komorsko dobro Dalj (Dallja) uzduž Dunava sa zapadne i južne strane zatvoreno je Srijemom i Vukovarskim vlastelinstvom, a na sjevernoj strani naslanja se na vlastelinstvo Erdut (Erdöd). Dalj je doduše najmanje vlastelinstvo ove županije, ali ima blagoslovljeno žitorodno tlo, sočne pašnjake za stoku i dobar ribolov na Dunavu. Kraljevska komora siromašna novcem ga je u prijašnjim vremenima založila grčkoj arhiepiskopiji u Karlovcima za mali novčani iznos od 38.000 forinti, koji donosi 20% kamata, budući da se godišnji prihod ovoga imanja sastoji otprilike od 3.600 forinti. I upravo zbog toga ne bi željela arhiepiskopija da joj taj masni zalogaj izmakne iz ruku, nego da to imanje prisvoji kao trajno odstupljeno. No Komora tvrdi da, kad ona vrati dužnih 38.000 for. i plati sva poboljšanja koja je arhiepiskopija načinila, ima pravo da ga otkupi, dok to arhiepiskopija ne želi učiniti. **Dalj** (Dallja) je trgovište na Dunavu s jednom grčkom parohijskom crkvom. Ovdajšnji protopop ima pod sobom 25 parohija i sedam filijalnih crkava. Stanovnici se bave ribolovom, naročito hvatanjem moruna.

Borovo (Borovo), slobodno je parohijsko selo koje se otkupilo od kmetstva.

Erdut (Erdöd) nije baš veliko vlastelinstvo grofova von Palfy, koji se zbog toga pišu **Palfy von Erdöd**. Ono se na istoku naslanja dijelom na Dunav, a dijelom, i to prije svega, na srijemsko vlastelinstvo Vukovar, dok prema zapadu na Osijek, a prema jugu na srijemsko vlastelinstvo Nuštar, od kojeg ga dijeli rijeka Vuka te na sjeveru kako na Dunav tako i na Dravu koje se ovdje spajaju. Zemljište je ravno, plosnato i močvarno. **Erdut** (Erdöd) je trgovište na Dunavu u uglu koji stvara rijeka svojim zavojima, s jednim prastarim burgom, koji je u starini bio jako utvrđen te ostao dugo vremena u vlasti Osmanlija. No kad su oni 1687. godine nakon teškog poraza kod Mohača, zbog približavanja carskog generala Dünvalda, sami počeli napuštati po čitavoj Slavoniji sva mjesta koja su se mogla držati, napustili su i ovaj burg. Stanovnici se većinom prehranjuju ribolovom. Ovdje pronađene starine svjedoče o tome da su Rimljani stanovali u ovome mjestu.

Aljmaš (Almas ili Almasch) je mjesto koje je u prijašnja vremena bilo značajno, a sada je selo kod kojeg se Drava ulijeva u Dunav. Ovdje se hvata mnogo, i to velikih moruna.

Sotin (Zatha), nedaleko Aljmaša, malo je siromašno selo, koje je pod Rimljanima bio cvatući grad Cornacum

ili Kornakon. Na tom području izvađeno je iz zemlje mnogo rimskih starina. I još se ponešto uvijek nađe kad se gradi, pokapa ili ore novo polje.

Bijelo Brdo i Tenje (Beloberdo i Tenja) jesu sela i općine, koja su se novcem oslobodila od kmetstva.

Vlastelinstvo Đakovo (Diacowar ili Jakovar) na istoku graniči djelomično sa srijemskim vlastelinstvom Nuštom, a djelomično i pretežito s područjem Brodske pukovnije, od koje ga na južnoj strani u priličnoj dužini odvaja rijeka Biđ ili Bosut. Na sjevernoj strani teče bogata ribom rijeka Vuka, koja odvaja Đakovo od Osijeka i Valpova. Lanac visokih brda koji po dužini siječe čitavu Kraljevinu, upravo prolazi kroz ovo vlastelinstvo, ali koje ipak ne oskudijeva plodnim oranicama, pašnjacima i livadama. I premda ono ima četrdeset sela, to se ipak još nalaze pojedinačno rasute mnoge seljačke kuće u planinama i šumama, što ima nekih loših posljedica. A budući da su raspršeni seljaci prepušteni sami sebi, to nemaju nikakvu pomoć od svojih susjeda, bez nadzora su, te udaljeni od očiju svojih duhovnih i svjetovnih pretpostavljenih, rade što žele te se ne mogu držati u stezi, nego u pustoši podivljaju. Tu umire nekršteno mnogo male djece i ako čovjek leži na samrti, ne može dobiti nikakvog dušobrižnika, te često mora napustiti svijet bez primanja svetih sakramenata. To prostrano vlastelinstvo, čiji su stanovnici gotovo svi pripadnici latinske crkve, pripada katoličkom biskupu Slavonije, koji je 1739. // ovamo došao iz Bosne, dok je prije bio biskup čitave Bosne, Hrvatske i Slavonije³³.

No njegova se biskupija neobično smanjila. On više nema nikakvu nadležnost u Bosni, budući da sada Papinska stolica uvijek imenuje za bosanskog biskupa najstarijeg gvardijana između tri franjevačka samostana u Bosni, koji kao takav prima godišnju plaću sto dukata iz blagajne Kongregacije za proširenje vjere u Rimu. Bosanski biskup u Đakovu stoji malo bolje, budući da on godišnje ima 25.000 forinti prihoda, dijelom od toga vlastelinstva, dijelom od kaptolske prepoštije, a dijelom i od drugih dohodaka. No to bi se lako moglo još više povećati i na 30.000 for., kad bi posjednik samo jedne godine trećinu prihoda sa svojih lijepih imanja primijenio u korisna poboljšanja. No koji će biskup rado dati novac za poboljšanje vlastelinstva, koje ne ostaje njegovoj obitelji, nego će u budućnosti pripasti nekom njemu nepoznatom nasljedniku, pa makar bi taj novac za kratko vrijeme donosio 10% kamata³⁴.

33 *O tom bosanskom biskupu već sam govorio gore u I. knjizi, & 55, na str. 73. i 74.....*

34 *To je doista jedan od glavnih uzroka što je stanje crkvenih zemljišta gore nego onih svjetovnih.*

Đakovo (Diacowar ili Jakovar to jest Jakobstadt), udaljen 4 milje od Osijeka, veliko je, ali loše izgrađeno trgovište, koje ima jadne kuće, prljave ulice i oko tisuću siromašnih stanovnika. Oni žive od zemljoradnje i stočarstva. Biskupska rezidencija i stolna crkva jesu nove zgrade s kojima se ovdašnji franjevački samostan ne može usporediti.

Gorjani, Selci, Trnava i Kešinci (Gorian, Zelza, Ternava, Kessinzi) velika su crkvena sela.

Valpovo (Walpo) je spojeno s vlastelinstvom Petrijevcima (Petrovich) i leži s ove strane duž Drave, nasuprot Ugarskoj. Ono je jedno od najvećih vlastelinstava u čitavoj Kraljevini, ali ima mnogo močvara i stajaćih voda koje otprilike prekrivaju četvrtinu vlastelinstva te ga čine nekorisnim za zemljoradnju, zbog čega se stanovnici mnogo bave brodarstvom i ribarstvom. Vlasnik je barun von Prandau u Beču, koji je cijelo vlastelinstvo iznajmio za 23.000 forinti, no ono zakupniku godišnje donosi preko 30.000 forinti.

Valpovo (Walpo), dobro naseljeno trgovište na desnoj obali Vučice, nedaleko Drave. Prastari burg koji je srušen i ponovno novi sagrađen, ranije je bio utvrđeno mjesto. Kad su ga Osmanlije 1547. napali, bili su pod vodstvom hrabre supruge Petra Perenja (Perini) odbijeni krvavih glava. Tu se nalazi lijepa konjanička vojarna i veliki samostan pun franjevacu.

Petrieveci (Petrovich), plodno trgovište prema Osijeku, na Vučici, koja se nedaleko odatle ulijeva u Dravu.

Vlastelinstvo **Orahovica** (Orahovicza ili Oraovicza) na jugu graniči s Požeškom županijom te ima mnogo šumovitih brda. Ono pripada gospodinu von Mihaljeviću. Najbolje je mjesto **Orahovica** (Oraovicza), podgrađe koje leži u podnožju brda.

Voćin (Wutchin ili Wukin) na mađarskom Wucsin, veliko je, ali vrlo brdovito vlastelinstvo, koje je kupio predsjednik Komore grof von Erdödy u Požunu, za svoju kuću 1776. godine od Ugarske dvorske komore za 170.000 forinti. Tu izvire Vučica (Vuchina) i teče usred vlastelinstva, koja na cijeloj južnoj strani graniči s Požeškom županijom, a s istočne i sjeverne strane s Virovitičkim vlastelinstvom. Prema općem pričanju, brda sadrže rudače i naslage svih vrsta metala pa čak i srebra. To je potaklo Kraljevsku komoru da onamo pošalje učene ljude, koji su istražili brda i gdje bi se pokazali tragovi dali su kopati. Da li su našli i slojeve rudače ili ne, nije javno poznato, te ga je malo potom kupio predsjednik Komore. Toliko je sigurno da početkom 1778. godine ondje još nije bio otvoren nijedan rudnik, štoviše nisu za to načinjene ni najmanje pripreme.

Voćin (Wutchin ili Wukin) mjesto s gradom u brdu, između izvora dviju rijeka.

Kuzmin (Kasman), Hum (Hum), Popovac (Popowacz), Čeralije (Cerralia) i Cabuna (Sabona) jesu sela.

Vlastelinstvo **Virovitica** (Weroviticz ili Verowicza), jedno od najvećih u cijeloj Kraljevini, graniči na istočnoj strani s Dravom, a prema zapadu djelomično s Voćinom te djelomično s Hrvatskom. Veliki dio ovoga područja pokrivaju močvare i šume. No ipak ne manjka ni plodnih njiva, a još manje pašnjaka, te su tu i tamo zasađeni brežuljci vinogradima, koji daju sasvim dobro vino. Sadašnji posjednik grof von Pejačević (Peatschewisch), čija porodica potječe iz Bugarske, stekla je u Slavoniji velike posjede, čak ovdje stanuje te je na razne načine marljivošću i trudom jako poboljšao svoje vlastelinstvo. Između ostaloga, mnoga je zemljišta iskrčio, isušio močvare te su postavljena nova sela, čiji mu stanovnici plaćaju ili daju desetinu, a ne svećenstvu. Većina stanovnika su katolici. Nedaleko od ovoga vlastelinstva leži u Hrvatskoj novi grad Bjelovar (Bellovar), koji je najljepši u cijeloj Hrvatskoj.

Virovitica (Verocza ili Werowicza) je u starini Verucia, dobro nastanjeno, živahno i veselo trgovište u ugodnom plodnom području. Na južnoj strani leži brdo pod vinogradima, preko kojega vodi cesta, no koja je takva da se njome noću ne može putovati bez životne opasnosti. Budući da put prelazi preko najviših vinogradskih brda, to je vrlo uzak i po ovdašnjem običaju nema sa strana ogradu, dok s obje strane leže duboke, strme i nagnute doline. Usred mjesta se vidi ne samo lijepa konjanička vojarna, nego i novosagrađen i prostran franjevački samostan s prekrasnom župnom crkvom te lijepo uređenom ljekarnom. Redovnici se brinu kako za duše tako i za tijelo stanovnika mjesta i susjednih sela, budući da su oni ujedno i župnici, ljekarnici i liječnici, jer se nadaleko i naširoko ne može naći nijedan liječnik ili ljekarnik ili pak ranarnik, što je opća neprilika u Slavoniji i svim ilirskim zemljama.

To je mjesto prastaro te prema svjedočanstvu različitih ovdje pronađenih spomenika, bilo je naseljeno već pod Rimljanima. U srednjem vijeku bilo je to sjedište udovice ugarske kraljice Marije, no ona ovdje nije stanovala. Potom su mjesto dugo vremena posjedovali grofovi Banfi, sve do upada Osmanlija koji su zauzeli to mjesto i od njega načinili snažno utvrđenje za obranu, koje su držali u svojoj vlasti od 1542. do 1687. Poslije toga je u nadolazećim vremenima postalo glavni grad cijele županije, koja je po njemu dobila ime te ga još nosi. Ovdje se nalazi i suvremena, dobro sagrađena županijska zgrada, u kojoj stalno boravi jedan županijski činovnik te se

ponekad još i održavaju županijske skupštine, da obave svoje javne poslove. U sredini mjesta, na jednom prilično povišenom brežuljku, nalazi se jedna stara napola ruševna četverougona utvrda, koja je opkoljena širokim, ali sada blatnjavim jarkom, s debelim zidovima i četiri okrugla jako ozidana tornja na sva četiri ugla. Griješe oni koji drže taj burg za rimsku građevinu. Naime, opeka i klesano kamenje kao i puškarnice, pa čak i čitav način zidanja, protivi se općem mišljenju, no temelji, koje nisam istražio, možda potječu od Rimljana. Tu su tvrđavu vjerojatno sagradili grofovi Banfi, a potom su ju Osmanlije bolje uredili za obranu, budući da se ne samo cijelo trgovište nego i okolno područje može gađati topovima. Spomenute četiri kule tako su velike, da je grof Pejačević u jednoj uredio prostranu kapelu, a u drugima skladište žita ili hambar za mnogo stotina mjera žita. Taj stari burg daje čitavom trgovištu romantičan izgled te razveseljava oči putnika. Uostalom, stanovnici toga mjesta su rimokatolici.

Miholjac (Miolzi), **Meljani** (Meliani), **Viljevo** (Billoba), **Turnašica** (Turnosicza) i **Gradac** (Gradacz) jesu župna sela, od kojih dva posljednja leže na hrvatskoj granici.

Sela **Vaška** (Vaska), **Sopje** (Szopie) i **Slatina** (Szlatina) kupljena su 1761. godine od zagrebačke biskupije za 24.711 forinti i 27 krajcara te spojena s onim vlastelinstvom u kome i leže.

Turanovac (Turanovac) leži na Dravi te je sa svih ostalih strana okružen prethodnim vlastelinstvom. Močvare i šume čine najveći dio toga malog vlastelinstva Turanovac, zbog čega se stanovnici više bave stočarstvom, ribarstvom i brodarstvom negoli zemljoradnjom. Tim putem prolazi cesta od Gradiške i Broda za Slavoniju i Ugarsku za Bratislavu (Požun), Beč itd. Na Dravi u svako doba stoji spremna skela da na prvi znak preveze putnike s njihovim konjima, kolima i priborom na drugu stranu rijeke u mađarsko selo Barč i obratno. Otuda potječe naziv tom barčkom prijelazu. Uz Voćin, to vlastelinstvo pripada grofu von Erdödyju.

Turanovac, veliko selo, najznačajnije je mjesto toga vlastelinstva, koje po njemu dobilo i ime. Konačno, treba spomenuti da u vlastelinstvu Turanovac postoje još dva grčka manastira: **Drenovac** (Drenovac) i **Orahovica** (Orahovicza).

FRIEDRICH WILHELM VON TAUBE: DESCRIPTION OF SLAVONIA AND SRIJEM 1777/1778

Stjepan Sršan

Supplement on History of Medicine

ABSTRACT

Taube wrote a book on Slavonia and Srijem in German language published in Leipzig in the years 1777/1778. That was the first book on Slavonia and Srijem published in Germany in late 1777, and had remained the one and only basic piece of information on those regions, furthermore, it had been cited and used a lot on many later occasions. Therefore, Europe had long known Slavonia and Srijem the way it was described by Taube. To sum up, Taube was very well educated, critical and prolific writer and he described Slavonia and Srijem very well, although some subjective drawbacks may be observed.

Key words: Slavonia, Srijem, Virovitica County, Osijek, climate, health, population, economy, customs